

**KLEINE FILOSOFIE VAN
DE DIGITALE ONTHOUDING**

HANS SCHNITZLER BIJ DE BEZIGE BIJ

Het digitale proletariaat

Hans Schnitzler

*Kleine filosofie van
de digitale onthouding*

2017 DE BEZIGE BIJ AMSTERDAM

Copyright © 2017 Hans Schnitzler
Vormgeving omslag Jan van Zomeren
Foto auteur Michiel van Nieuwkerk
Vormgeving binnenwerk Aard Bakker
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 90 234 7728 0
NUR 730

debezigebij.nl

Inhoud

Ter inleiding	9
Smartphone uit, werkelijkheid aan?	15
Vervreemding	55
De aanval op onze aandacht	99
Ter uitleiding: de laatste mens?	113
Noten	119
Literatuur	127

Tijddiagnostiek is de kunst om een patiënt die aan vage en griezelige, ja zelfs alarmerende symptomen lijdt, zulke duidingen van zijn toestand voor te leggen dat met de duiding zelf, hoe ernstig ze ook moge uitvallen, de gedachte aan een kuur – ook al is dat maar een doekje voor het bloeden – vooralsnog open wordt gehouden.

Peter Sloterdijk

Ter inleiding

Dit is geen zelfhulpboek. En wie dit boekje oppakt in de hoop in een digitaal geheelonthouder te kunnen veranderen, doet er goed aan te beseffen dat zoiets uiteraard tot de mogelijkheden behoort, maar dat dat niet de inzet van dit werk is.

Wat deze *Kleine filosofie van de digitale onthouding* dan wel is? In elk geval een tijdsdocument over een onderwerp waar velen in digitale tijden mee worstelen: hoe zich te verhouden tot de schermwereld. Scholen en bedrijven experimenteren met schermvrije dagen, trainingen voor digitale ontgiftiging schieten als paddenstoelen uit de grond en wie de afdeling zelfhulplectuur van een gemiddelde boekhandel bezoekt, beseft dat de behoefte aan periodieke ‘ontkoppeling’ wijdverbreid is.

We zouden ons in dit verband, net als een van de fi-

guren uit het toneelstuk *Eindspel* van Samuel Beckett, kunnen afvragen: ‘Maar wat gebeurt er, wat gebeurt er?’ Uiteraard nemen we geen genoegen met het typisch beckettiaanse antwoord op die vraag: ‘Iets gaat zijn gang.’ En dus heeft menig tijdsdiagnosticus zich gebogen over dat ‘iets’ van de digitale tijdgeest. Er is inmiddels een flinke bibliotheek te vullen met beschouwingen over onze internetcultuur. Zelf heb ik daar eveneens een bijdrage aan geleverd met de publicatie van *Het digitale proletariaat* (2015).

Toch bleek ik blind voor het meest nabije. Op een milde decemberavond eind vorig jaar fietste ik terug naar huis, na een boeiende bijeenkomst met mijn studenten aan De Bildung Academie in Amsterdam, een onderwijsinitiatief van docenten en studenten ontstaan uit onvrede over de verschraving van het huidige onderwijs. Als onderdeel van de module ‘Digitalisering’ onderwerpen de studenten zich een week lang aan een digitale detox. Beslist niet met de bedoeling om ze als digitaal geheelonthouders te laten eindigen, maar wel als onderdeel van een algemeen vormings- en onderwijsideaal dat in het teken staat van zelfontplooiing. Met andere woorden: hoe verhoud je je tot jezelf, tot de ander en tot de samenleving. Dit ‘verhouden tot’ valt of staat met zelfvormende en inzichtgevende levenspraktijken, waar het detoxexperiment een goed voorbeeld van is.

Die avond hadden we de detox afgesloten en erop gereflecteerd. En terwijl de verhalen van de studenten als een lange karavaan in mijn hoofd voorbijtrokken, besefte

ik plotseling dat de waarde van hun onthoudingsverhalen veel verder reikte dan een persoonlijk bildungsmoment. De louterende detoxervaringen van deze studenten vullen een belangrijke leemte op in dat ‘iets’ waar alle bespiegelingen op onze digitale cultuur een antwoord op proberen te geven, namelijk: wat betekent het om in het digitale te *zijn*, wat gebeurt daar? Hoe verhoudt de digitale werkelijkheid zich tot de analoge? Wat is nu precies de aard van de digitale revolutie, wat verandert er en wat blijft er bij het oude? En, *last but not least*, in hoeverre beantwoordt het verblijf in een digitale omgeving aan menselijke waarden als zelfbeschikking en handelingsbekwaamheid?

We verstaan de wereld en onszelf bij de gratie van het verschil; we herkennen de goedheid bij gratie van het slechte, we waarderen het geluk bij gratie van het ongeluk en we begrijpen het digitale bij gratie van het analoge. Hier wringt de schoen echter. Juist omdat die twee werelden zich nauwelijks meer laten onderscheiden en we altijd met onze tablets en smartphones in een digitaal ervaringsbereik ondergedompeld zijn, biedt een tijdelijke digitale onthechting een uitzonderlijke gelegenheid ter verdere doorgronding van onze digitale conditie. Inmiddels heb ik vijf generaties detoxstudenten – ruim honderd in totaal, van wie ik bij vijftien een diepte-interview heb afgenomen – langs zien komen. In het navolgende doe ik verslag van hun bevindingen en reflecties daarop en lardeer ik deze met wijsgerige inzichten die helpen meer vat te krijgen op dat ‘iets’ van ons digitale tijdsgewricht.

Drie overkoepelende thema's lopen als een rode draad door de verhalen van de detoxers heen. In de onderhavige hoofdstukken – *Smartphone uit, werkelijkheid aan?*, *Vervreemding* en *De aanval op onze aandacht* – werk ik deze thema's uit en voorzie ze van wijsgerig commentaar. Daar waar 'millennial', 'generatie-Y' of 'grenzeloze generatie' staat, kan evengoed 'babyboomer', 'generatie-X' of 'vooorlogse generatie' ingevuld worden. Want net als de gidsen in Dantes *Goddelijke komedie* – het middeleeuwse reisepos langs hel, louteringsberg en hemel – leiden deze Vergilliussen en Beatricen van het digitale tijdperk ons een wereld binnen die we in gelijkheid en verscheidenheid met elkaar delen. Met andere woorden: hun verhalen zijn onze verhalen, hun werkelijkheid is onze werkelijkheid.

Wees wel gewaarschuwd. Toen ik Stijn Out, bildungsstudent van het eerste uur en een van de hoofdpersonages in het verslag hierna, mijn eerste versie voor het geven van commentaar voorlegde, mailde hij mij het volgende: 'In het afgelopen uur heb ik mijn smartphone ontdaan van Instagram, Snapchat en mijn e-mail-app. Met andere woorden: ik heb je boekje uitgelezen.'

Misschien heb ik dan toch een zelfhulpboek geschreven.

Tot slot rest mij nog een dankwoord. Uitgeverij De Bezige Bij, in het bijzonder Haye Koningsveld, wil ik bedanken voor het enthousiasme waarmee mijn idee voor deze *Kleine filosofie van de digitale onthouding* werd ontvangen.

Catharina Schilder dank ik voor haar altijd even nauwgezette als uitvoerige redactionele commentaar. Ook wil ik mijn geliefde Judith Lekkerkerker danken voor haar kritische kanttekeningen.

Dit boek wil ik opdragen aan de bildungsstudenten. Zij hebben mij de thematiek voor dit werk in handen gegeven.

Amsterdam, augustus 2017

Smartphone uit, werkelijkheid aan?

Dingen zijn zo mooi als je er echt naar kijkt.

Stijn Out

Plato 2.0

Zou ik als visuele binnenkomer of uitsmijter van dit boekje een zogeheten woordenwolk van alle interviews hebben afgebeeld, dan zou één steekwoord met kop en schouders boven de rest uitsteken: ECHT. In verschillende varianten en contexten keerde dit begrip bij de detoxende studenten terug, en dan met name in de vergrotende trap. Van slaapkamers en publieke ruimtes die tijdens de detox ‘echter en actueler’ aanvoelden, tot aan gesprekken en ontmoetingen die ‘echter en dieper’ leken.

Met de emigratie naar cyberspace verdampt de geografische ruimte langzaamaan. De eerste generaties cyberspacegangers zouden dit als een pijnlijk realiteitsverlies ervaren, te vergelijken met die van de late middeleeuwen, ‘die vanuit hun vertrouwde religieuze ruimte de moderne

wereld werden in gejaagd’, aldus hoogleraar filosofie van mens en cultuur Jos de Mul. Wie zijn oor te luisteren legt bij de repatrianten uit cyberspace die hier aan het woord komen, zal merken dat De Muls vaststelling allerminst uit de lucht is gegrepen. De terugkeer naar analoge gebieden werd over het algemeen als pure realiteitswinst ervaren. Soms deed het enthousiasme waarmee de sensatie van ‘thuiskomst’ werd beleefd, denken aan de opgetogenheid van astronauten die na jarenlang in gewichtsloosheid te hebben verkeerdd, de zegeningen van de zwaartekracht na een korte aanpassingsperiode weer op waarde weten te schatten.

Zo beschreef Anne, eerstejaarsstudent bestuurs- en organisatiewetenschappen, hoe zij naar een concert ging en zich zorgen maakte over hoe zij deze ervaring nu moest delen. Als actief gebruiker van Instagram en Snapchat was ze gewend om haar belevenissen vast te leggen en te delen. Nadat de zaallichten gedoofd waren en het concert begonnen was, bleef deze ‘ik deel dus ik ben’-preoccupatie in eerste instantie door haar hoofd spoken. Maar al snel maakte dit onrustige gevoel plaats voor een gevoel van bevrijding en opluchting. ‘En nu was ik gewoon echt dáár, bij het concert!’ zei ze tijdens ons gesprek met een mengeling van milde verbazing en opwinding.

Bij nagenoeg alle studenten keerde deze thematiek terug. De gewaarwording van ‘er écht zijn’ of zelfs ‘meer te leven’ in combinatie met het gevoel van bevrijding dat deze ervaring opriep, werd door een van de detoxers omschreven als ‘een pure toestand van zijn’, alsof het een